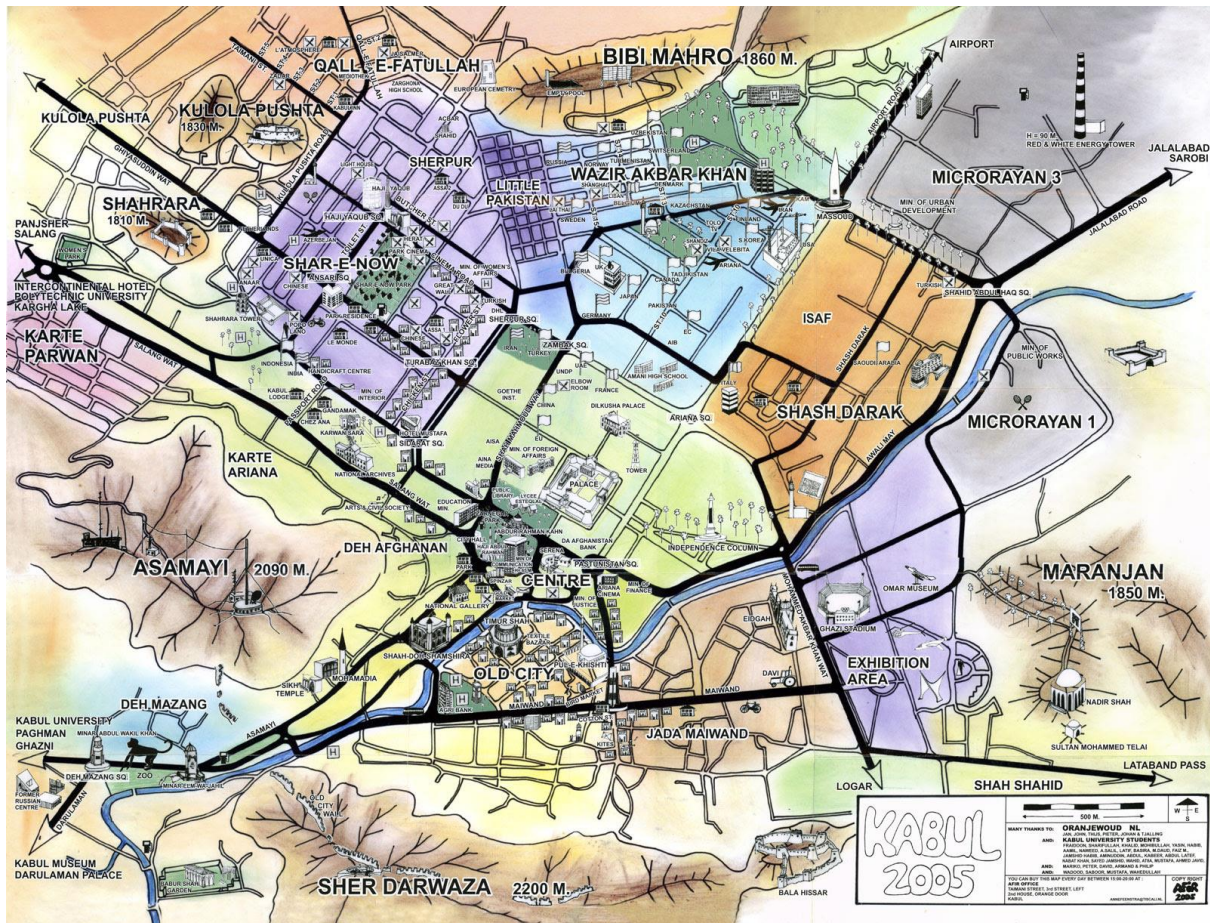

8 آگست 2023

داکتر سید عبدالله کاظم

نگاهی به انکشاف شهر کابل از قدیم تا امروز

دو روز قبل مقاله "تاریخچه شهرنو کابل" را که به قلم محترم جناب کریم پوپل برای قاموس کبیر افغانستان نوشته شده بود، مطالعه کردم و خواستم مطالبی را بر آن بیفزایم که ذکر مختصر آن در ارتباط با موضوع فوق خالی از دلچسپی نخواهد بود. بطور کل باید گفت که تغییراتی مقدماتی در انکشاف شهر کابل بیشتر برمیگردد به سالهای صدارت شاه محمود خان غازی (1325 تا 1332) و بعد از آن در دوره صدارت شهید محمد داود (1332 تا 1342) که چهره قرون وسطائی شهر روبه تغییر گذاشت و نمونه هایی از یک شهر مدرن قدم قدم در آن پدیدار گشت. اما قبل از آن شهر قدیم کابل در دوطرف دریای کابل یکی با ساحه وسیعتر در دامنه کوه "شیردروازه" از محل "چنداول" تا حواشی "بالاحصار" تاریخی و دیگری با ساحه محدودتر در دامنه کوه "آسمائی" (آسه مائی) قرار داشت که البته ساحه "ارگ" قسماً بطرف شمال شهر قدیم و اطراف آن نیز بعداً در دوره امیر عبدالرحمن خان بر آن افزود گردید.

(در نقشه فوق میتوان قسمت های مرکزی شهر کابل و موقعیت شهر قدیم را در دامنه کوه شیردروازه و آسه مائی و تنگای "دهمزنگ" را در بین آن دو کوه مشاهده کرد که در نقشه با خط درشت سیاه نشان داده شده است)

د پانو شمیره: له 1 تر 6

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

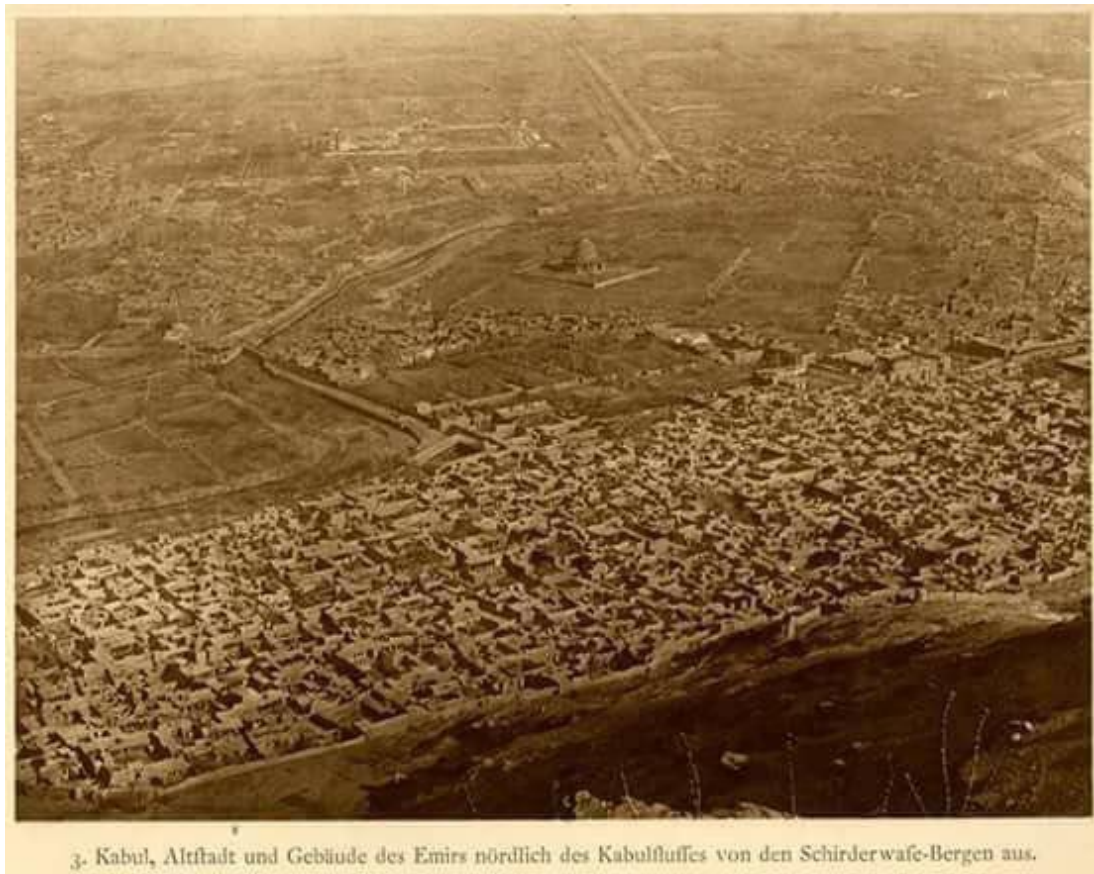
یادونه: دلېکنې د لېکنېزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هيله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په څیر و لولئ

نگاهی به سیمای شهر قدیم کابل:

نگاهی مختصر به وضع شهر کابل که نه تنها به حیث پایتخت، بلکه به حیث یک مرکز بزرگ فرهنگی کشور همیشه از اهمیت خاص برخوردار بوده و در واقع مهد تحولات مهم در تاریخ کشور محسوب میشود، میتواند ما را به زوایای اجتماعی و فرهنگی کشور بطور نمونه آشنا سازد و از روی آن قیاس کرد که وضع در دیگر شهر بزرگ افغانستان در آنوقت چگونه بوده است.

اگر از اهمیت تاریخی بالاحصار کابل که در طول قرن‌ها مرکز سلطنت و زمامداری شهزادگان و مرکز فعالیت‌های مهم در کشور بود، بگذریم و توجه را بعد از ویران شدن آن محل با ملحقات آن که در جنگ دوم افغان - انگلیس (1879م) توسط قوای مهاجم انگلیسی به انتقام کشته شدن سفیر برتاینه - لويس کیوناری منفجر و به خاک یکسان گردید، معطوف داریم، امیر شیرعلیخان بار اول کوشید مرکز اداره خود را با اعمار یک ساحه وسیع همواریهای نزدیک به تپه "بی بی مهر" بنام "شیر آباد" که بعد ها، مسمی به "شیرپور" گردید، انتقال دهد، اما این پروژه به دلیل وفات امیر موصوف و تهاجم انگلیسها به پایه اكمال نرسید. پس از آن وقتی امیر عبدالرحمن خان در سال 1880 به سلطنت رسید، دست به اعمار ارگ کابل زد که از آن تاریخ تا حال به حیث مرکز قدرت در کشور تلقی میشود. ارگ کابل و اطراف نزدیک آن، بخصوص در عصر سراجیه و امانی انکشاف بیشتر کرد که بعداً کابل جدید در حواشی آن تدریجاً انکشاف نمود.

با آنکه بالاحصار ویران شد و از مرکزیت و مقر پادشاهان خالی گردید، اما شهر قدیم کابل که در حواشی بالاحصار در دامنه کوه "شیردروازه" بطرف غرب امتداد یافته بود، بجای خود ماند و مرکز اقامت اهالی شهر کابل محسوب می شد. اگر به نقشه شهر کابل دقت شود، بقایای شهر قدیم کابل تاهنوز در بعضی ساحات چنداول، بارانه، شوربازار، درخت سنگ و حصه های عاشقان و عارفان به چشم میخورد.

د پانو شمیره: له 2 تر 6

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته راښوولې. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په خیر و لولئ

در این عکس قدیمی شهر قدیم کابل را که از یک طرف در دامنه کوه شیردروازه و از طرف دیگر در دامنه کوه آسه مائی موقعیت داشته و در وسط دریای کابل از آن عبور کرده است، نشان میدهد. در آنوقت فاصله بین این دو ساحه شهری که در اطراف مقبره اعلیحضرت تیمور شاه درانی واقع بود، زمین های زراعتی و بعضاً چند باغ قدیمی دیده میشود و در آن ساختمان های شهری وجود نداشت، البته به استثنای ساحه مشهور به "باغبانکوچه" که در قدیم محل سکونت باغبان ها و خانواده های شان بود. این عکس در حوالی سالهای جنگ دوم افغان و انگلیس (1879) (1258ش) گرفته شده است. در پایان این عکس دیوار محصوره شهر قدیم را با برجهای ترصدی که دارای چند معبر به داخل شهر بود و در سالهای قبل از انتقال پایتخت از قندهار به کابل به امر اعلیحضرت تیمور شاه اعمار گردیده بود، میتوان به وضاحت مشاهده کرد و همچنان در قسمت بالائی عکس بنای جدید شهر "شیرپور" که در عصر امیر شیرعلی خان بنا یافته بود و بعد از تخریب بالا حصار به قرارگاه نظامی انگلیس ها تبدیل گردید، نیز به نظر میرسد.

قسمت دیگر شهر قدیم کابل بطرف شمال دریای کابل در دامنه کوه آسه مائی قرار دارد که از قدیم بنام "ده افغانان" شهرت دارد و محله اندرابی، بالا کوه، نخاس، جوی شیر از جمله محلات مشهور آن است. ده افغانان بعداً با احداث دو سرک در جوار دریای کابل و اعمار اپارتمانها و دکانها در دو طرف آن به شمول عمارت بزرگ لیسه حبیبیه سابق در جوار مقبره تیمورشاه در دوره سلطنت محمد نادرشاه و اوایل سلطنت محمد ظاهرشاه بیک مرکز تجاری مهم شهر کابل و محل اسکان مردم مبدل گردید.

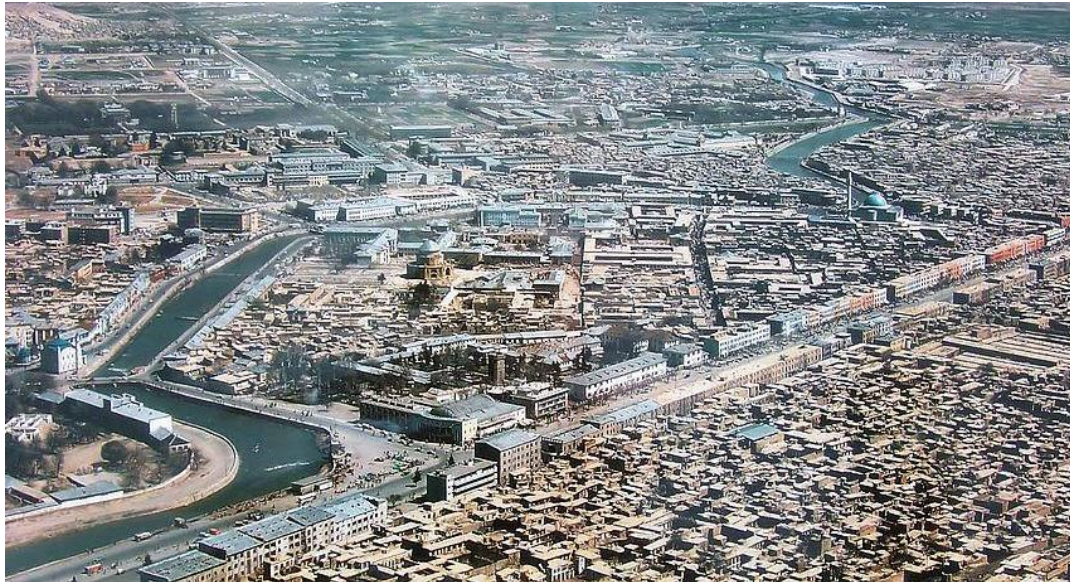
راجع به خصوصیات این شهر قدیم که شباهت به شهرهای قرون وسطانی داشت، پوهاند غلام جیلانی عارض می نویسد: «کابل قدیمه پلان نامنظم داشت؛ گذرها و محله ها دارای خانه های محاط با دیوارهای بلند گلی بود، مصالح تعمیراتی خیلی ابتدائی و خام در آن استفاده شده بود؛ کوچه ها خورد، کم عرض، نامنظم و ماریپیچ بود که تنها اشخاص پیاده و دوچرخه های ابتدائی در آن امکان رفت و آمد را داشت. کوچه های هر محله در اثنای شب با دروازه های بزرگ مسدود و قفل می شد و با این ترتیب امنیت شان تأمین میگردد و بیشتر شکل دفاعی داشت.... در هر محله عشایر و افراد متجانس منسوب به یک قبیله و قوم بود و باش داشت و بدور محور "اتنو سنتریزم" می چرخیدند که از اوصاف شهرهای قرون وسطانی نمایندگی میکند. رسم و رواجهای قبیله ای در هر محله وجود داشت، خانه های دریاچه دار رو به شمال و رخ تعمیرات اغلباً به سمت تابش آفتاب بود.... خانم ها در چار دیوار خانه محصور و مستور بودند. خانه ها فاقد محل حمام بودند و مردم اعم از زن و مرد از حمام های عمومی استفاده میکردند. موجودیت نقاره خانه، توپچی و روزبازار و نخاس و فیر توپ جهت اعلام وقت های معین در وقت ظهر و در ماه مبارک رمضان و دیگر مواقع مهم از جمله دیگر ممیزات باستانی بودن این شهر را ثابت میسازد.» (عارض، پوهاند غلام جیلانی: "کابل دیروز، کابل امروز با فردای مبهم آن"، پشاور، 1377، صفحه 22-23)

قابل ذکر است که از نظر روابط اجتماعی مردمان هر محله، بدون در نظر داشت قرابت قومی مثل یک خانواده باهم زیست نموده و در خوشی و ماتم باهم شریک بودند. در هر محله مردان با وقار بنام "کاکه ها" امور اخلاقی و بشری را مراقبت می کردند و نمی گذاشتند قوی برضعیف و ناحق برحق غلبه کند. مردان مسن از احترام خاص برخوردار بودند و رفتن به مسجد و ادای نماز جز وظایف روزانه هر مرد بود.

احداث "جاده میوند" - سرآغاز تحول شهری:

با شرح فوق سیمای یک شهر عنعنوی و قدیمی با خصوصیات مهم آن بیان گردید، اما این وضع وقتی رو به تحول گذاشت که نفوس شهری افزایش یافت و شیوه های جدید زندگی در اجتماع شهری تدریجاً به وجود آمد. این تحول با احداث "جاده میوند" در سال 1329 رونما گردید، چنانچه در سال 1327 قانون شاروالی نافذ گردید و بلدیة انتخابی رویکار آمد که در اثر انتخابات آزاد، انجنیر غلام محمد فرهاد (یکی از تحصیل یافتگان جرمنی) به حیث اولین رئیس بلدیة انتخابی کابل شروع بکار کرد. مهم ترین کار او احداث یک جاده مستقیم از حواشی شهر قدیم کابل از سمت غرب بطرف شرق بود که قسمت اول آن از دهنه چنداول در جوار دریای کابل آغاز و تا کوچه سنگتراشی و تقاطع چار چته امتداد یافت و قسمت دوم آن چند سال بعد به عین استقامت تا چمن حضوری ادامه یافت.

تخریب یک قسمت شهر قدیم و عبور سرک جدید با پهنای وسیع آنهم با بیل و کدال و انتقال خاک و تسطیح سرک با وسایل بسیار ابتدائی، کار زحمت ده و شاق بود که بوسیله قوای انسانی به پیش برده شد و مدت تقریباً یک سال را در بر گرفت و هنوز از عمارات اطراف جاده خبری نبود که قسمت اول جاده در اواسط سال 1330 رسماً افتتاح شد.

نمایی از شهر قدیم کابل از چنداول تا بالاحصار در دامنه کوه شیردروازه پس از احداث جاده میوند (عکس: حوالی سالهای 1340)

اجرای این پروژه با تخریب یک تعداد منازل رهائشی در یک قسمت شهر قدیم کابل توأم بود، لذا برای تعداد بیجا شدگان در دو پروژه جدید انکشافی شهر کابل: یکی بطرف شمال ارگ بنام "شهرنو" و دیگری بطرف غرب کابل از چهاراهی "دهمزننگ" بطرف شمال غرب بنام "کارته 4" زمین های رهائشی توزیع گردید و در همان ساحات عماراتی نیز از طرف بانک رهنی و تعمیراتی که تازه بکار آغاز کرده بود، ساخته شد و به بعضی از مامورین دولت بطور اقساط بفروش رسید. این اولین بار بود که یک تعداد نخبگان و اشخاص و خانواده های سرشناس شهر قدیم را ترک کرده و به ساحات جدید شروع به اعمار خانه های یک منزله و دارای باغچه با سبک مدرن آنوقت کردند.

تعداد دیگری فامیلهای بیجا شده که اکثر شان اهل پیشه و حرفه بودند و در شهر قدیم دکان داشتند، آنها نمی خواستند شهر قدیم را ترک گویند و لذا به خانه های کرائی آنجا انتقال نموده و یا اینکه خانه کسانیرا که به محلات جدید کوچ کرده بودند، خریداری نمودند.

د پانو شمیره: له 4 تر 6

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولئ

این تغییر از نظر اجتماعی موجب تحولات دیگر شد و با پراکنده شدن مردم و دوستان به اصطلاح "کوچه گیها" که از پدر پدر باهم شناخت و دوستی داشتند، از هم دور و در نقاط مختلف پراکنده شدند و با این تحول خصلت عمده "اتنو سنتریزم" که مشخصه شهر قدیم بود، شروع به از هم پاشیدن کرد. مردم در محلات جدید شهرنو و کارته 4 برای رفت و آمد و نیز خرید مواد خوراکی و دیگر مایحتاج و ضروریات در آغاز دچار مشکل بودند و سیستم ترانسپورت شهری نیز بطور منظم وجود نداشت. در آنوقت بیشتر از گادی به حیث وسیله انتقال انفرادی کار گرفته می شد، فقط مامورین بلند پایه و بعضی از سرمایه داران و تاجران بزرگ صاحب یک عراده موتر تیزرفتار بودند و باقی مردم پای پیاده و یا توسط بایسکل رفت و آمد می کردند.

از آبادی تا ویرانی و سپس اعمار مجدد:

در دوره صدارت شهید محمد داؤد ساحه شهر فراتر از شهرنو و کارته 4 انکشاف مزید کرد و شهرنو با ساحه جدید "قلعه فتح الله خان"، کارته پروان، وزیر اکبرخان مینه، و بعدها خیرخانه و اکنون بسیار فراتر از آن وسعت یافت. همچنان ساحات "ده بوری"، "کوته سنگی"، خوشحال خان مینه" و "کارته 3" تا دارالامان به طرف غرب سریعاً انکشاف کرد. علاوه شهر کابل در طول سالهای سلطنت فراتر از محلات فوق بطرف جنوب از میکروریان ها تا محله "شاه شهید" و سید نورمحمدشاه مینه و فراتر از آن وسعت بیشتر یافت.

شهر کابل در طول مدت 14 سال رژیم خلقی - پرچمی یگانه شهر در افغانستان بود که از گزند جنگها به امان ماند و اما در دوره تنظیمی و سپس دوره اول طالبان شهر کابل و اطراف آن در اثر جنگ های دوامدار داخلی بین رقبای قدرت از سال 1371 (1992 م) تا 1382 (2002) به ویرانه تبدیل گردید که در تاریخ آن شهر نظیر نداشت. جناح های رقیب اعم از حزب اسلامی، شورای نظار، اتحاد سیاف، حزب جمعیت اسلامی، قوتهای جنبش مربوط عبدالرشید دوستم، حزب وحدت اسلامی و شاخه های آن به شمول قوتهای محسنی برای رسیدن بقدرت بر این شهر مهم و تاریخی و مردم مظلوم آن رحم نکردند و از هر طرف به جنگ ویرانگری سلاح ثقیله آغاز نمودند که در اثر آن نه تنها شهر بکلی ویران گردید و اثر از آبادی و عمران در آن باقی نماند، بلکه به هزارها خانواده که در میان آتش و خون گیر ماندند، تعدادی جان باختند و تعدادی دیگر مجبور به ترک خانه و کاشانه شدند و با دست های خالی به شهر های دیگر پناه بردند و تعداد کثیر به مهاجرت به کشورهای همسایه و فراتر از آن به مهاجرت پرداختند. شهر کابل تقریباً خالی از سکنه گردید و به شهر ارواح مبدل شد. پس از آنکه طالبان بار اول در کابل ویران تسلط یافتند، وضع تغییر نکرد و شهر بیش از پیش ویران تر گردید.

نمونه ویرانی ها در امتداد جاده میوند که روز سرک پراز دحام و معمور بود. (سالهای 90 میلادی)

د پانو شمیره: له 5 تر 6

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنی د لیکنیزی بنی پازوالی د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په خیر و لولئ

بعد از سقوط طالبان و آغاز رژیم جدید در راس آن کرسی و سپس اشرف غنی شهر کابل چنان تحول بزرگ کرد که نمیتوان آنرا از نظر وسعت، تعداد نفوس (درحوالی 5 میلیون) و ساختمانهای بلند منزل و فراتر رفتن منازل رهايشی بر ارتفاعات اطراف شهر با گذشته آن مقایسه کرد. کابل اکنون بیک شهر بزرگ و مدرن شبیه با یک "مترو پولیتن" در آمده که حدود آن از هرطرف چندین برابر گردیده، اما شهری که ساحه آن بدون پلان منظم شهری، فاقد سیستم "بده رفت" (کانالیزاسیون) و آبرسانی و حتی بعضاً بدون برق با ترافیک سرسام آور ناشی از وفرت عراده جات و مردم و فقر روزافزون گسترش پیدا کرده است. شهرکابل از نظر ساختمان توپوگرافیک باموجودیت دو تنگنا بین کوه شیر دروازه و آسه مائی یکی در معیر دهمزنگ (پل هارتل) و دیگری در ساحه مشهور به "باغ بالا" کابل را به دو قسمت شرقی و غربی تقسیم کرده که مشکلات زیاد را از ناحیه ترافیک و ارتباط شهری بین دوطرف بار آورده است.

د پانو شمیره: له 6 تر 6

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولئ